

GOŞKEN KİLİMİLERİ

Ömer ZAIMOĞLU*
Ayşe Aslıhan ERGÜDER**

Özet

Erzurum'un kuzeydoğu ilçelerinden Şenkaya; düz dokumaları, kendine has yöresel özelliklerinin yanı sıra Anadolu'daki diğer yaygılarla dikkat çekmektedir. Geometrik desenlerin ağırlıklı olduğu yöre dokumalarında, dokuma tekniklerine göre Goşgen, Gojgun, Bardız gibi yöresel adlar kullanılmaktadır.

Düz dokuma yaygılarının malzemesi yündür. Siyah, kahverengi ve beyaz renkli yünler boyamadan saf olarak kullanılır. Boyalar eskiden doğal malzeme ve bitkilerden elde edilmiş olup, günümüzde sentetik ve doğal boyalar birlikte kullanılmaktadır. Kırmızı, siyah, kahverengi, yeşil ve beyaz renkler hakimdir. Kilimler tek şak (parçalı) halinde dokunmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Erzurum, Şenkaya, Goşken, Düz Dokumalar, Kilim

Goşken Kilims

Abstract

Şenkaya is a district of Erzurum. Besides having some local characteristics peculiar to themselves, the flat weavings in Şenkaya have some common characteristics with the other coverings in Anatolia. Geometrical designs have been used in the local weavings and some local names such as Goşgen, Gojgun, Bardız have been given to them according to the techniques of weavings.

Flat weavings are generally made from wool. Wool which is black, brown and white in colour is used purely without being dyed. In the past, dyes used to be made from herbal and natural dyes, but nowadays generally, synthetic dyes are in use, red, black, brown, green and white colours are dominant in these weavings. They are weaved in one fragments.

Key Words : Erzurum, Şenkaya, Goşken, Flat Weavings, Kilims

* Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi Öğretim Elemanı.

** Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi. Sanat Tarihçisi **Muhammet ARSLAN**'a teşekkür ederim.

Bağlı bulunduğu Erzurum İli'nin kuzeydoğusunda yer alan Şenkaya İlçesi, doğu sınırlarını teşkil eden Allahuekber Dağları'nın batı eteklerinde kurulmuştur. Doğusunda Selim, güneyinde Sarıkamış, güneybatısında Narman, batıda Oltu, kuzeyde Olur, kuzeydoğusunda Göle ilçeleriyle çevrilmiştir¹.

Şenkaya İlçesi tarihi süreç içerisinde çok değişik milletlerin egemenliği altında kalmıştır². Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Zaferi'ne (1514) giderken Erzurum'u Akkoyunlulardan alıp Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katmasıyla, yöre Osmanlı egemenliğine girmiştir³.

Yöre halkının gelir kaynağı tarım, hayvancılık ve kilim dokumacılığıdır. Yörede köklü bir geçmişe sahip olan dokumacılık, ilçe merkezi ile özellikle yerli köylerin tümünde yapılmaktadır. Kilim dokumacılığı başta olmak üzere **halı**, **yer sergisi**, **Goşken Kilimi**, **cecim** ve **şal** dokumacılığı yaygın olarak yapılan dokuma türleridir.

İlçede kilim dokumacılığı bilhassa Bardız ve ona bağlı köylerde yaygın olduğundan ününü yurt düzeyinde duyurmuş **Bardız Kilimi** olarak ün kazanmıştır⁴. Bardız Kilimi kadar önemli olan fakat fazla duyulmamış **Goşken Kilimi**'nin kökeni kesin olmamakla birlikte, yörede hüküm sürmüş olan **Saka Türkleri**'ne kadar uzanmaktadır. Ev ihtiyaçlarında kullanılmak ve gelin olacak kızların çeyizlerine konmak amacıyla dokunan, ticari amaç içermeyen Goşken Kilimi, günümüzde nadiren yapılmaktadır⁵.

Kilimler, ağaç tezgahlara çözülmüş yün çözüğü üzerine yün iplikler kullanılarak dokunur. Kilimde genellikle geometrik motifler uygulanır. Bu motif ve desenler yöre insanının duygu ve düşüncelerini ifade eder. Dokuma yapılan diğer yörelerde olduğu gibi Şenkaya'da da ilkbahar ve sonbahar aylarında koyun, kuzu kırkımı yapılarak, yapağı (yün) tokaçlarla bol suda yıkanır. Yıkanan yünler gölgede kurutulur, **didme** denilen işlemle yünler birbirinden ayrılır. Yün taraklandıktan sonra **kelep-çile** haline getirilir. Yünün iplik haline getirilmesinde **teşi** kullanılmaktadır. Kilimde kullanılan dik iplere **çözüğü-eriş**, yan iplere **atkı-**

¹ T. AKGÜN, **Erzurum**, İstanbul 1955, s.15.; S. ERİNÇ, **Doğu Anadolu Coğrafyası**, İstanbul 1953, s. 13.

² T. AŞIROĞLU, **Erzurum İli Tarihçesi**, C.I., Erzurum 1972.

³ T. AŞIROĞLU, **Erzurum İli Tarihçesi**, C.I., Erzurum 1972.

⁴ T. PARLAK, **Oltu ve Köylerinde Bardız Kilimciliği**, Ankara 2002.; N. KIRZIOĞLU, "Bardız Kilimleri", **İkinci Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, C.V., Ankara 1983, s.89-101.

⁵ A. ERGÜDER, **Çoruh Vadisi Düz Dokumaları** (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2005, s.3.

argaç ve desen ipine **yüz ipi**, **çeşit ipi**, **nakış ipi** denilmektedir. Çözü, atkı ve nakış ipi çift bükümlüdür.

Şenkaya yöresi Goşken Kilimleri'nde boyacılık iki şekilde yapılmaktadır.

- 1- Bitkisel boyalarla suni boyalar karıştırılmak suretiyle renk elde edilmesi,
- 2- Yalnız suni boyalar kullanılmak suretiyle renk elde edilmesi.

Bugün nadiren de olsa boya işlerinde kullanılan bitkiler **sütleğen**, **ceviz kabuğu**, **sığır kuyruğu**, **nar kabuğu**, **soğan kabuğu**, vb. kullanılmaktadır. Şenkaya ve çevresi doğal boya maddesi açısından geniş bir potansiyele sahiptir.

Yapılan araştırmalar sırasında yakın yıllara kadar doğal boyacılığın devam ettiği yörede, bugün halk arasında kök boya şeklinde bilinen doğal ve bitkisel boyacılık nadiren yapılmaktadır.

Goşken Kilim dokumalarında, tahta adı verilen 30-35 cm. enindeki şeritlerde sık motifli cecim tekniği uygulanmaktadır. 5-7 cm. enindeki dolma çubuk olarak adlandırılan ince şeritler üzerinde düz bez dokuma üzerine seyrek motifli cecim tekniği görülmektedir. Dolma çubukların üzerinde renkli iplikten eşkenar dörtgen şeklinde motifler göze çarpar. Kilimin her iki başında saçaklar ve saçak başlarında örgülü uzantılar bulunur. Motif olarak pıtrak, göz, çengelli baklava, çakmak motiflerine yer verilir. Genellikle 160 x 300 cm. boyutlarındadır. Renk olarak çoğunlukla kırmızı, siyah, kahverengi, beyaz, pembe, mavi ve sarı renkler kullanılmaktadır.

Şenkaya yöresinde yaygı kilimi amacıyla kullanılan Goşken Kilimi, tek parça (şak) halinde dokunmaktadır.

Yukarıda teknik, motif, kompozisyon ve renk açısından kısaca tanıttığımız Şenkaya yöresi Goşken Kilimleri'nden başlıca örnekler şunlardır:

Örnek : 1

Fotoğraf No	: 1
Çizim No	: 1-2-3
Boyutları	: 185 x 310 cm.
Bulunduğu Yer	: Şenkaya Merkez
İnceleme Tarihi	: 28.07.2004
Dokunduğu Tarih	: 20.yy.
Tekniği	: Atkı yüzlü çizgili zemin üzerine seyrek motifli cecim-

sık motifli cecim tekniği.

Tanım: Dikdörtgen forma sahip dokuma, Şenkaya yöresine ait orijinal dokumadır. Geometrik motifler ile turuncu, siyah ve beyaz renkler hakimdir.

Yörede tahta denilen kalın şerit dört tane olup, sık motifli cecim tekniğinde dokunmuştur. Bu kısımda çengelli baklava, göz, pıtrak, bereket motiflerine yer verilmiştir (Motif Çizim No : 1,2,3). Dolma çubuk diye adlandırılan ince şerit, birbirine paralel yedi tane olup, kilim yüzeyinde dört ana bölümden meydana gelmektedir. Üzerinde pıtrak motifine yer verilmiştir. Yünlerde kök boya ve suni boya birlikte kullanılmıştır.

Örnek : 2

Fotoğraf No : 2
Çizim No : 4-5-6-7-8
Boyutları : 165 x 290 cm.
Bulunduğu Yer : Şenkaya Merkez Cami
İnceleme Tarihi : 29.07.2004
Dokunduğu Tarih : 20.yy.
Tekniği : Düz bez dokuma üzerine sık motifli ve seyrek motifli cecim.

Tanım: Dikdörtgen şeklindeki dokuma birbirine paralel olarak yerleştirilen şeritlerle yatay eksende düzenlenmiştir. Tahta denilen kalın şerit dört tanedir. Üzerinde çengelli baklava, göz, pıtrak motiflerine yer verilmiştir. Bu kısımda sık motifli cecim tekniği uygulanmıştır (Motif Çizim No : 4-5-6). Dolma çubuk denilen kısımda siyah, beyaz, sarı ve pembe zemin üzerinde pıtrak, göz, çakmak ve bereket motifleri dikkat çeker (Motif Çizim No : 7-8). Bu bölümde yedişer ince şerit birleşerek kilim üzerinde beş ana bölüm meydana getirir.

Örnek : 3

Fotoğraf No : 3
Çizim No : 9-10-11-12
Boyutları : 160 x 220 cm.
Bulunduğu Yer : Şenkaya Merkez Cami
İnceleme Tarihi : 29.07.2004
Dokunduğu Tarih : 1965
Tekniği : Düz bez dokuma üzerine sık motifli ve seyrek motifli cecim.

Tanım: Dikdörtgen forma sahip yer yaygısı geometrik motiflerle bezelidir. Yöre halkının tahta dediği kalın bantlar dört adet olup, ortada ince bir şeritle ikiye ayrılmıştır. Kırmızı zeminli, sık motifli cecim tekniği uygulanmış bölümde çengelli

baklava, akmak ve göz motiflerine yer verilmiştir (Motif izim No : 9-10). Dolma ubuk denilen kısım, yedişer adetten beş ana bölüme ayrılır. Seyrek motifli cecim tekniğinin uygulandığı bölümde siyah, beyaz ve turuncu zeminde pıtrak ve göz motiflerine yer verilmiştir (Motif izim No : 11-12).

rnek : 4

Fotoğraf No : 4
Çizim No : 13-14-15-16
Boyutları : 160 x 260 cm.
Bulunduğu Yer : şenkaya Merkez Cami
İnceleme Tarihi : 29.07.2004
Dokunduğu Tarih : 20.yy.
Tekniği : Düz bez dokuma üzerine sık motifli ve seyrek motifli cecim.

Tanım: Yöreye özgü nitelikte dikdörtgen forma sahiptir. Geometrik motifler ile kırmızı, sarı, siyah ve beyaz renkler hakimdir. Tahta denilen enli şeritlerde sık motifli cecim tekniği uygulanmakla beraber kilim yüzeyinde dört tanedir. zerinde engelli baklava, göz ve pıtrak motiflerine yer verilmiştir (Motif izim No : 13-15-16). Dolma ubuk denilen ince şeritte düz bez dokuma üzerine seyrek motifli cecim tekniği uygulandığı görülür. akmak, pıtrak ve göz motifi ile dolgulanmış bu bölüm otuz beş banttandır meydana gelmiştir (Motif izim No : 13-14-15). Ynlerde kök boya ve suni boya birlikte uygulanmıştır.

rnek : 5

Fotoğraf No : 5
Çizim No : 17-18-19
Boyutları : 175 x 340 cm.
Bulunduğu Yer : şenkaya Merkez
İnceleme Tarihi : 29.07.2004
Dokunduğu Tarih : 20.yy.
Tekniği : Düz bez dokuma üzerine sık motifli ve seyrek motifli cecim.

Tanım: Dikdörtgen forma sahip örnek renk, malzeme, teknik ve motif açısından orijinal özelliktedir. Atkıda ince eğrilmiş yn kullanılmıştır. Tahta denilen bölümde çengelli baklava ve göz motifi dikkat çeker (Motif izim No : 17-19). Seyrek motifli cecim tekniğinde dokunan dolma çubuk denilen kısım pıtrak

motifi yer alır (Motif Çizim No : 18). Birbirine paralel olarak yerleştirilen bu bantlar kilim yüzeyinde beş tanedir. Kilimin genelinde doğa boya ile boyanmış yünler ile beraber bazı yerlerde suni boyalı yünlerde kullanılmıştır.

Yukarıda ayrıntılı bir şekilde tanıtmaya çalıştığımız örneklerde de açıkça görüldüğü gibi, Goşken Kilimleri Şenkaya yöresinde dokunan motif, renk, kompozisyon ve teknik açıdan orijinal nitelikte olan bir dokumadır. Şenkaya yöresindeki kilim ve düz dokuma yaygılar teknik farklı olsa da kilim adıyla tanınır. Yörede daha çok kilim ve cecim tekniği görülür. Goşken Kilimleri yatay eksenli kompozisyon olup, üst üste sıralanmış bantlar şeklinde görülür. Tek şak olarak dokunmaktadır. Atkı yüzü seyrek motifli cecim ve sık motifli cecim tekniği uygulanmıştır. Yer yaygısı olarak kullanılan Goşken Kilimi'nde geometrik motifler hakimdir. Aynı yörede bulunan Bardız Kilimleri ve Goşken Kilimleri birbirinden çok farklı özellikler göstermektedir. Bu yöredeki dokumalar daha detaylı biçimde araştırılmalı ve kültürümüzün parçası olan bu dokumalar belgelenmeli, tanınmalı ve tanıtılmalıdır.

Motif Çizim No: 1-2-3 : Çengelli Baklava-
Pıtrak Göz

Motif Çizim No 4-5-6-7-8 : Çengelli Baklava –
Pıtrak – Göz – Çakmak Pıtrak

Motif Çizim No 9-10-11-12 :
Çengelli Baklava – Çakmak –
Pıtrak- Göz

Motif Çizim No 13-14-15-16 :
Çengelli Baklava – Çakmak –
Pıtrak-Göz

Motif Çizim No 17-18-19:
Çengelli Baklava – Pıtrak - Göz